

Pools-Nederlandse studiedagen over de bijdrage van onderwijssystemen aan sociale gelijkheid, georganiseerd door de Nederlandse Nationale UNESCO Commissie

De bijdrage van onderwijssystemen aan sociale gelijkheid, was het onderwerp van een discussie die door de Nederlandse Nationale Unesco Commissie van 31 maart tot 3 april 1980 in Zandvoort werd georganiseerd. Aan de studiedagen werd deelgenomen door 6 Poolse en 12 Nederlandse beoefenaars van de sociale wetenschappen. De bijeenkomst werd geleid door prof. J. Berting.

De bijeenkomst werd geopend door de voorzitter van de Nationale UNESCO Commissie, M. Klompé. In haar toespraak schetste zij de genese van de ontmoeting en benadrukte dat de Nederlandse UNESCO Commissie geïnteresseerd is in een voortzetting van deze Pools-Nederlandse samenwerking.

De discussie werd ingeleid door het voorlezen van een referaat van prof. C. Vervoort, die zelf niet aanwezig kon zijn. Hij formuleerde vijf vraagpunten waarover bij de vorming van een onderwijssysteem beslissingen moeten worden genomen. Aan de hand van deze vraagpunten kenmerkte hij het Nederlandse onderwijssysteem. Als belangrijkste problemen van dit onderwijssysteem noemde hij de controleerbaarheid en het handhaven van de legitimiteit ervan. Als deelproblemen noemde hij de hervorming van het secundaire onderwijs en een toenemend gebrek aan motivatie, met de daarmee samenhangende 'drop-out'. Tenslotte gaf hij een indruk van het onderzoek dat op dit gebied in Nederland wordt verricht.

Het gesprek dat op deze inleiding volgde, betrof vooral de 'drop-out' en de deelname van dorpsjeugd aan vormen van hoger onderwijs. Het gebrek aan motivatie om te leren, komt volgens prof. E. Velema niet alleen voort uit het onderwijssysteem, maar bijv. ook uit de houding van de ouders. Het motivatieprobleem is het grootste bij leerlingen van het m.a.v.o. en l.b.o. Pas op latere leeftijd wil men weer gaan leren en er is dan ook een grote belangstelling voor het 'tweede-weg' onderwijs. Prof. J. Kraak voegde hieraan toe, dat ook de vele vormen van informeel onderwijs van grote betekenis zijn. Als voorbeelden noemde hij de 'training on the job' cursussen in het kader van het maatschappelijk werk, de vrouwenemancipatie enz. Over de achterstelling van de dorpsjeugd, met name van kinderen van landbouwers, verschilden de opvattingen van de Neder-

landse deelnemers sterk. Sommigen veronderstelden dat dit slechts een randprobleem is, omdat de verschillen tussen stad en platteland vrijwel verdwenen zijn en landbouwers slechts 5% van de beroepsbevolking vormen. Volgens W. Meijnen zijn deze jongeren echter duidelijk achtergesteld. A. Darsono voegde hieraan toe, dat de ongelijkheid wordt vergroot, doordat dorpsscholen meestal klein zijn. W. Meijnen benadrukte evenwel ook de sociale functie van deze dorpsscholen. Er bleek over dit probleem een gebrek aan statistische gegevens te bestaan. Het onderscheid tussen stad en dorp is volgens P. Schaepman bovendien slecht gedefinieerd. Prof. M. Kozakiewicz merkte op, dat hij een boek schrijft over deze definiëring. In Polen zijn de verschillen tussen dorp en stad echter niet zo groot als de verschillen tussen landbouwers en andere beroepsgroepen. Onderscheidingen naar urbanisatiegraad, sekse, etnische minderheden enz. zijn volgens A. Wesselingh minder geschikt als referentiepunt voor sociale ongelijkheid. De sociale laagheid acht hij een beter referentiepunt.

In de discussie werd verder kort gesproken over de mogelijkheden van doorstroming die het Nederlandse onderwijssysteem biedt, de functie van de brugklas en over het vervoer van kinderen tussen woning en school.

Het Poolse onderwijssysteem, zijn historische ontwikkeling en de actuele problemen, werden uiteengezet door prof. W. Okoń. Hij verwees daarbij regelmatig naar vergelijkende schema's, die de deelnemers waren toegezonden. Hij legde in het bijzonder de nadruk op de onbeperkte doorstromingsmogelijkheden die het Poolse onderwijssysteem biedt: zelfs vanuit het lager beroepsonderwijs kan men, via een speciale (aanvullende) middelbare school, zonder tijdverlies doorstromen naar de universiteit. Ook hij noemde een aantal belangrijke doelstellingen en problemen van het Poolse onderwijssysteem, bijvoorbeeld:

- het verminderen van de ongelijkheid in het onderwijs;
- het verhogen van het niveau van het onderwijs;
- het bijscholen van onderwijzers, nu van hen een academische opleiding wordt vereist;
- de onderwijshervorming die geleidelijk wordt ingevoerd, met een verplichte 10-jarige school;
- het opvangen van sterke demografische veranderingen.

Aansluitend werd door Poolse deelnemers kort verslag gedaan van lopend onderzoek. E. Putkiewicz sprak over een onderzoek naar de schoolgeschiktheid van leerlingen en testontwikkeling op dat gebied. Prof. M. Kozakiewicz besprak drie onderzoeken van het Instituut voor de Ontwikkeling van het Platteland en de Landbouw: een secundaire analyse van de volkstelling volgens richtlijnen van de OECD, onder zijn eigen leiding; een longitudinaal onderzoek onder leiding van prof. Z. Kwieciński naar de schoolcarrières van 7.000 leerlingen en een onderzoek onder leiding van prof. W. Winclawski, naar de sociale determinanten van de beroepsloopbaan, onder de totale populatie 35-jarigen in de stad Toruń. Tenslotte sprak A. Janowski over zijn onderzoek naar aspiraties en leefwijzen van jongeren. Het onderzoek van het onderwijs wordt volgens W. Okoń uitgevoerd door ongeveer 4.000 wetenschappelijke medewerkers in 70 instituten.

Naar aanleiding van deze referaten stelden de Nederlandse deelnemers een groot aantal vragen. Slechts een deel hiervan kon volledig beantwoord worden, vanwege het gebrek aan tijd. De overige vragen werden globaal beantwoord. De volgende punten kwamen aan de orde:

- differentiatie vindt plaats aan het einde van de 8-jarige basisschool. Wel wordt in de hoogste klassen van de basisschool door vorming van belangstellingsgroepjes getracht de leerlingen voor te bereiden op de latere schoolkeuze;
- toelatingsexamens voor de middelbare school zijn afgeschaft, maar doordat de onderwijzers van de basisscholen hun schooladviezen afstemmen op de vroegere examennormen, is er niet veel veranderd;
- de onderwijshervorming in Polen is het gevolg van een brede discussie onder Poolse onderwijsdeskundigen. Het onderwijssysteem, zoals dat thans wordt ingevoerd was één van de vier ontwikkelde alternatieven. De verschillende Oost-Europese landen voeren op dit punt een veel zelfstandiger beleid dan veel Nederlanders veronderstelden. (Een duidelijke aanwijzing hiervoor is het feit dat in Polen een 10-jarige school wordt ingevoerd, juist nu dit schooltype in de Sovjet Unie ernstig wordt becritiseerd – aldus Z. Cremers);
- bijzonder onderwijs komt in Polen wel voor, maar is tamelijk zeldzaam. Er is een katholieke universiteit en een klein aantal katholieke middelbare scholen. Alle kerken verzorgen godsdienstondericht, waaraan bijna alle kinderen uit de laagste klassen van de lagere school deelnemen. Aan de (staats)universiteit van Krakau zijn protestante en katholieke theologische faculteiten verbonden.

A. Wesselingh noemde in zijn inleiding een aantal interpretaties van het begrip ongelijkheid in het onderwijs. Er vindt weinig onderzoek plaats waarin meerdere interpretaties gecombineerd worden gehanteerd. Theorievorming en onderzoek zijn grotendeels geïnspireerd door de functionalistische sociologie en passen in de traditie van het onderzoek naar de sociale stratificatie. Wesselingh schetste de theorie van de vicieuze cirkel van sociale ongelijkheid en socialisering en stelde, dat deze de overgang vormde voor recente ontwikkelingen. De gedachte dat het onderwijs de sociale gelijkheid zou voortbrengen wordt geleidelijk verlaten en

maakt plaats voor het zoeken naar fundamentele dimensies van sociale ongelijkheid in de kapitalistische maatschappij, het bestuderen van de reproductie als sociaal proces. Wesselingh besloot zijn inleiding met een korte schets van drie basisdimensies volgens R. Kreckel (Sociologische Gids, 1976, 6), namelijk rijkdom, kennis en macht.

De discussie was vooral gericht op de recente ontwikkelingen in Nederland. M. Kozakiewicz bestreed het pessimisme over het belang van het onderwijs voor het bereiken van sociale gelijkheid. Weliswaar biedt het onderwijs geen garantie dat men waarden verwerft, maar een gebrek aan opleiding garandeert wel, dat men die waarden niet verwerft. A. Józefowicz vroeg zich af, of tussen de genoemde basisdimensies niet een sterke onderlinge samenhang bestaat. Hij zag veeleer een hiërarchische verhouding, volgens welke rijkdom de weg opent naar kennis en deze beide de voorwaarden vormen voor het verkrijgen van macht.

Ook M. Kozakiewicz ging in zijn referaat nader in op het begrip ongelijkheid in het onderwijs. Hij onderscheidde vier betekenissen die in Polen worden gebruikt voor theorievorming en onderzoek:

- ongelijkheid in de deelname van sociale klassen aan diverse vormen van onderwijs. Getracht wordt om een statistische gelijkheid te bereiken;
- ongelijkheid in het gebruik van intellectuele potentiëlen. Deze tracht men door selectie te verminderen;
- ongelijkheid in het realiseren van aspiraties en wensdromen. Op dit terrein heeft de theorievorming een utopistisch karakter;
- ongelijkheid in de start van het leven. Hier richt men zich op het bereiken van een structurele gelijkheid.

De verschillende benaderingen zijn kenmerkend voor verschillende stadia van sociaal-economische ontwikkeling in Polen. Het probleem van de ongelijkheid in het onderwijs is niet statisch, maar heeft een procesmatig karakter. Het vereist een ruimtelijke analyse. Zo staan de problemen van het dorp nooit op zichzelf, maar ze zijn gerelateerd aan een sociale-, economische- en onderwijskundige macrostructuur. Het is daarom ook moeilijk bepaalde groepen te stimuleren, want dat gaat steeds ten koste van anderen.

W. Meijnen vroeg, of in Polen onderwijs aan ouders wordt gegeven om zo een gelijke start te realiseren. Kozakiewicz zag het verhogen van het opleidingsniveau van de ouders als een langdurig proces via meerdere generaties, maar wees op het hoog ontwikkelde 'tweede-weg' onderwijs in Polen. In de discussie werd vooral gesproken over de mogelijkheid van gelijkheid in het realiseren van wensdromen. Kozakiewicz acht het een utopie, dat alle aspiraties zouden kunnen worden vervuld, maar het is voor een socialistische maatschappij van groot belang om wensdromen te onderkennen. Het begrip aspiratie wordt daarbij breed opgevat en betreft b.v. ook aspiraties in het eigen gezin. Het viel M. Matthijssen op, dat in Polen wordt gestreefd naar een verbetering van het startpunt, het milieu van afkomst, maar de machtsverhoudingen als een gegeven beschouwt. In Nederland denkt men juist de machtsverhoudingen en de sociale structuur te kunnen veranderen. Kozakiewicz antwoordde, dat Polen veel rijke particuliere ondernemers telt, die evenwel beslist geen macht hebben. Ook kennis leidt er gewoonlijk niet tot rijkdom. Er wordt voortdurend

getracht de reproductie van macht te doorbreken. Het aanvaarden van een politiek ambt betekent het uitsluiten van een politieke carrière voor de kinderen.

M. Matthijssen behandelde in een referaat de ontwikkelingen rond de contourennota en het participierend onderwijs. Hij kenschetste het Nederlandse onderwijs als een gesloten systeem. De inhoud en organisatie van de schoolkennis is betrekkelijk abstract. Plannen voor participierend onderwijs zijn voortgekomen uit deze kritiek. Participierend onderwijs ('leren door doen') is gebaseerd op drie principes:

- er wordt een doel van het leren geformuleerd in termen van het oplossen van praktische problemen;
- het organiseren van manieren van leren, door het verbinden van het leren in de school met actieve deelname aan maatschappelijke rollen;
- er wordt van de leerling een werkelijke participatie verwacht bij het plannen van zijn weg in het leerprogramma.

Hij achtte het niet zeker, of het 'leren door doen' de gelijkheid in het onderwijs dient. Weliswaar maakt het het onderwijs open en flexibel, maar het is sterk afhankelijk van de economische mogelijkheden, met name van de arbeidsmarkt.

In de discussie naar aanleiding van dit referaat, werd vooral gesproken over de verhouding tussen theoretische en praktische leerstof, alsmede over het beschermen van het 'leren door doen' tegen de invloed vanuit het bedrijfsleven. Matthijssen benadrukte dat het participierend onderwijs moet voldoen aan onderwijskundige eisen en die omvatten meer dan de eisen die de arbeidsmarkt stelt. Prof. E. Velema stelde, dat het falen in praktische situaties veelal voortvloeit uit een gebrek aan symbolische vaardigheden. Hij pleitte dan ook voor algemene vorming. M. Kozakiewicz stelde dat de sterke groei van het beroepsonderwijs in Polen (die voortkwam uit de noodzaak van economische ontwikkeling van het land) leidde tot meer ongelijkheid in onderwijskansen. Mede daarom achtte hij het benadrukken van het algemeen vormend onderwijs, met een late differentiatie geboden. Hij vond het gevaarlijk dat de leerlingen bij het participierend onderwijs zelf moeten kiezen uit een groot aantal leerpakketten: dat vergroot de ongelijkheid in het onderwijs. Hij waarschuwde ook voor het toegeven aan druk vanuit het bedrijfsleven en gaf daarbij een voorbeeld van een Poolse fabriek, die door het aanbieden van leermiddelen en ingenieurs de technische scholen in de omgeving trachtte te 'stimuleren'. W. Okoń vroeg zich af, hoe men in het participierend onderwijs bijv. wiskunde kan onderwijzen. Hij vroeg ook waarom het concept van participierend onderwijs niet ten volle door de huidige minister van onderwijs wordt geaccepteerd. Door de experimenten te trainen, worden ze in feite onmogelijk gemaakt.

Het laatste onderwerp van discussie werd ingeleid door prof. A. Józefowicz: de relatie tussen het hoger onderwijs en de beroepsarbeid. Hij gaf verschillende voorbeelden van verschijnselen, beslissingen en hervormingen in het Poolse onderwijs, die werden veroorzaakt door behoeften op de arbeidsmarkt en demografische verschijnselen. Het onderwijs is een instrument waarmee bredere maatschappelijke processen kunnen worden geregeld. Zo wordt een geboortegolf opgevangen door een verlenging van de leerplicht,

maar bestaat er in tijden van versnelde economische ontwikkeling een tendens tot verkorting van het onderwijs (dikwijls ten koste van de kwaliteit ervan). Op basis van eigen onderzoek stelde hij, dat in Polen 96% van de afgestudeerden aan universiteiten en hogescholen werken in een beroep dat overeenstemt met hun opleidingsniveau. 75% heeft werk dat bovendien overeenstemt met de specialisatie in de studie. Er is evenwel een tendens tot een toename van verschillen tussen opleiding en beroep.

J. Dronkers vroeg hoe in Polen het probleem van een overmaat aan bekwaamheid voor de beschikbare beroepen wordt beoordeeld en of de devaluatie van diploma's er ook vooral voor mensen met lagere opleidingen nadelig is. Józefowicz antwoordde dat een overmaat aan scholing gunstig wordt beoordeeld, omdat dit leidt tot een verbetering van de kwaliteit van het werk en een vermindering van de sociale ongelijkheid. Hoe diplomadevaluatie nadelig kan zijn voor mensen met lagere opleidingen, had hij niet onderzocht. W. Cremers signaleerde dit probleem voor mensen die een middelbare beroepsopleiding voor onderwijzer hebben gevolgd. Doordat thans van onderwijzers een universitaire vooropleiding wordt vereist, zien zij zich genoodzaakt te gaan studeren, of een ander beroep te kiezen.

M. Matthijssen informeerde naar het bestaan van werkeloosheid in Polen. Volgens Józefowicz bestaat die niet (in 1978 0,05% van de beroepsbevolking - W. Cremers), maar is er wel het kwalitatieve probleem dat 25% van de afgestudeerden niet in de eigen specialisatie werkzaam is. A. Wesselingh vroeg of de gesignaleerde afname van de werkgelegenheid in de landbouw samenhangt met het gevolgde landbouwbeleid. In Polen vond een belangrijke trek plaats van landbouw naar industrie, hoewel niet zo groot als in omliggende landen. Er wordt getracht de landbouw te stimuleren, maar het landbouwonderwijs is daarbij niet het knelpunt. Het probleem is, hoe afgestudeerden kunnen worden bewogen om in de landbouw te gaan werken. Overigens is het absolute aantal werkzame personen in de landbouw gelijk gebleven.

De bijeenkomst leidde tot een belangrijke vergroting van de kennis over de ongelijkheid in het onderwijs in beide landen. Behalve de mondeling uitgewisselde informatie, was er een groot aantal artikelen, referaten, vergelijkende statistieken en bibliografieën bijeengebracht. De goed georganiseerde bijeenkomst stimuleerde de uitwisseling van opvattingen en ervaringen. Ze wekte de aanwezigen op tot het kritisch overdenken van veel problemen. Een nadeel was, dat vrijwel alle problemen voor de beide landen afzonderlijk werden behandeld, hoewel ze meestal parallel bleken te lopen. Dit verschijnsel doet zich voor bij meer internationale wetenschappelijke ontmoetingen. Dit duidt op een tekort aan internationaal vergelijkend onderzoek. De UNESCO kan hierin verbetering brengen door het systematisch en frequent organiseren van ontmoetingen van onderzoekers op het gebied van het onderwijs uit diverse landen. De bijeenkomst in Zandvoort was een goede start. In 1981 zal er in Polen een vervolg aan worden gegeven.

W. J. G. Cremers

Z. Cremers-Nakielska

Manuscript aanvaard 18-8-80

Het IVde Wereldcongres van de Verenigingen voor Vergelijkende Onderwijskunde

(World Council of Comparative Education Societies) van 7 t/m 10 juli 1980 te Tokyo

Dit congres, dat georganiseerd werd door de 'Japan Comparative Education Society' in samenwerking met o.m. het Nationaal Instituut voor Onderwijsresearch in Tokyo en de UNESCO-commissie van Japan had als centraal thema 'Traditie en innovatie in het onderwijs' gekozen.

Het algemene thema werd benaderd vanuit de volgende gezichtspunten:

- nationale ontwikkeling en onderwijs (a);
- vernieuwingen in de structuur, inhoud en methoden van het onderwijs (b);
- problemen van de onderwijsgevers (c);
- onderwijs t.d.v. de internationale samenwerking (d);
- theorie en praktijk van de morele opvoeding (e).

De bijdragen hadden voornamelijk betrekking op de diverse subthema's. Hieronder volgt een korte samenvatting van de voornaamste inzichten en conclusies:

- (a) Vrijwel alle bijdragen legden de nadruk op het feit dat onderwijssystemen en onderwijsverschijnselen in relatie tot de sociale, economische en culturele ontwikkelingen moeten worden geanalyseerd.
- (b) In het algemeen werd bij dit thema geconcludeerd dat structurele, inhoudelijke en methodische vernieuwingen er toe moeten leiden dat de toekomstige generatie

intellectueel, cultureel en sociaal beter moet worden toegerust. Over de waarde van de diverse oplossingen bestond veel verschil van mening.

- (c) De nadruk viel hierbij op de analyse van de ambivalente rol van de onderwijsgevende in de samenleving en op de verbetering van de opleiding. Men was van mening dat de onderwijsgevende nauwer betrokken moest worden bij de vernieuwingspogingen.
- (d) De bijdragen en de besprekingen werden gekenmerkt door een grote diversiteit van opvattingen en benaderingswijzen. Vele aanwezigen waren ervan overtuigd dat onder bepaalde voorwaarden het onderwijs een bescheiden bijdrage zou kunnen leveren.
- (e) Bij dit thema passeerden vrijwel alle aspecten van de morele opvoeding de revue. De relatie met de levensovertuiging, het verschil tussen training en opvoeding, de invloed van het gezin, de bijdrage van het onderwijs en de diversiteit van opvattingen over morele opvoeding in verschillende culturele en politieke systemen werden uitvoerig aan de orde gesteld.

De belangrijkste bijdragen tot dit congres zullen t.z.t. worden gepubliceerd. Het Vde Wereldcongres zal in 1983 in Mexico worden gehouden.

E. Velema

Manuscript aanvaard 21-10-'80